

УДК 94(477.54) "1932/1933"

В.П. Нейман

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ НА ХАРКІВЩИНІ: ДО ІСТОРІЇ АКТУ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Автор досліджує проблему голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині як регіональну, що мала визначальний характер для УСРР, оскільки урядова політика знищення українського села спрямовувалася зі столичного Харкова. Прямі демографічні втрати за цей період на Харківщині склали декілька сотень тисяч осіб. Голодомор на Харківщині був актом геноциду українського народу.

Ключові слова: аграрна політика, колективізація, репресії, голодомор, геноцид.

Автор исследует проблему голодомора 1932-1933 гг. на Харьковщине как региональную, имевшую решающий характер для УССР, поскольку правительственная политика уничтожения украинского села направлялась из столичного Харькова. Прямые демографические потери за этот период на Харьковщине составили несколько сотен тысяч человек. Голодомор на Харьковщине был актом геноцида украинского народа.

Ключевые слова: аграрная политика, коллективизация, репрессии, голодомор, геноцид.

The author researches the problem of Holodomor of 1932-1933 in Kharkiv region as the regional one, that had the determined character for URSR, as a government policy of annihilation of the Ukrainian village was directed from the Kharkiv being a capital. The direct demographic losses during this period accounted not less than some hundreds of thousands of people. Holodomor in Kharkiv region was an act of genocide the Ukrainian people.

Key words: agricultural policy, collectivization, repressions, famine, genocide.

Постановка проблеми. Дослідження політики і практики тоталітарних режимів викликає особливу увагу вчених. Однак радянська система була зацікавлена в утаємниченні фактів, які суперечили офіційній історії. У цьому контексті дослідження Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині, коли Харків був столицею України, дає можливість у повному обсязі уявити і проаналізувати наслідки тяжкого лиха, що спіткало весь народ. Безперечно, в роки незалежності України з поглибленням процесів демократизації, зняттям ідеологічних табу, розсекреченням архівів сталися глобальні зміни в дослідженні і усвідомленні цієї народної трагедії, яку кваліфікують як акт геноциду українського народу.

Аналіз актуальних досліджень. Тема Голодомору на Харківщині вивчена досить глибоко, але недостатньо, оскільки відсутні узагальнюючі праці з даної проблеми. Біля витоків вивчення питань, пов'язаних з проблемою голодомору 1932-1933 рр., стоять зарубіжні автори [1], серед яких найбільш вагомим дослідженням є праця Р. Конквеста [3]. Автор оцінює колективізацію і голод 1932-1933 рр. як війну проти трудового

селянства, що згодом переросла у війну проти всього українського народу.

У вітчизняній історичній науці вперше питання про голод 1932-1933 рр. поставив С.В. Кульчицький [4] у зв'язку з характеристикою соціально-економічної політики років перших п'ятирічок, складовою частиною якої стала суцільна колективізація і голодомор. С.В. Кульчицький характеризує надзвичайну хлібозаготівельну комісію, яка діяла в Україні під керівництвом В. Молотова, як злочинницьку.

На сучасному етапі, у часи поглиблення процесів національного відродження і постановки проблеми голодомору як акту геноциду українського народу, як політиками, особливо Президентом України В.А. Ющенком [5], так і вітчизняними вченими [13;14], активізувалися регіональні дослідження. Аналіз наявної літератури вказує, що для всебічного вивчення проблеми необхідно створити узагальнюючу працю, яка б давала цілісну уяву про трагедію голодомору 1932-1933 рр. в Харківській області, яка знаходилася у центрі політичних подій.

Мета статті. Автор робить спробу на прикладі вивчення причин та наслідків Голодомору 1932-1933 рр. на Харківщині знайти

підтвердження акту геноциду українського народу.

Виклад основного матеріалу. З перших лекцій у вузі, присвячених періоду колективізації 1930-х рр. в Україні, тема голодомору нас глибоко по-людськи вразила і зацікавила з точки зору наукового пошуку. На шляху до істини ми зустрілися з багатьма проблемами, зокрема з тим, що навіть в архівах важко знайти інформацію, яка б підтверджувала факти масового знищення українського селянства у 1932-1933 рр., особливо на Харківщині. Те, що архіви державних органів реєстрації актів цивільного стану (РАЦСів) в окремих районах області закриті, ускладнюють пошуки документальних матеріалів. Ми не можемо знайти повних даних про кількість померлих від цього голоду. Принципово важливим питанням для науковців є з'ясування, що було реальною причиною голоду? Відповідь на поставлене питання може бути лише концептуальна. Навіть у закритих архівах ми не знайдемо відомостей про наміри, якими керувалася влада. Й. Сталін міг доручити виконавцям розробити технологію терору голодом, але не мав потреби пояснювати їм мотиви своїх дій. Справжніми мотивами діяльності Й. Сталіна було його вчення про побудову соціалізму, де селянство, яке іменувалось «дрібною буржуазією», було ворогом держави диктатури пролетаріату, бо постійно відроджувало капіталізм. Українське селянство, схильне до індивідуалізму, до національної свободи, з його віковими прагненнями до побудови своєї державності, викликало особливу підозрілість і роздратування влади як ворожий соціалізму клас. Й. Сталін висуває план побудови соціалізму, однією з головних ідей якого є здійснення масової колективізації "будь-якою ціною", найжорстокішими методами, заради успіхів в індустріалізації. Винищення українського селянина штучним голодом – це свідомо спланована терористична акція комуністичного режиму в Україні [15]. Могутня хвиля українізації в 1920-х роках, що пробуджувала національну свідомість українських селян, які склали фундамент нації, занепокоїла комуністів. Споконвічна любов господаря до землі, їх вдача індивідуаліста, не здатного сприйняти масову колективізацію, перешкождали здійсненню соціально-економічних експериментів більшовиків в Україні. Закономірно, що такого селянина-бунтаря скорити було не можливо: потрібно було знищити. У 1920-х рр. партія більшовиків так сформувувала своє головне завдання в Україні: залучити на свій бік «сільські маси» загалом і сільську інтелігенцію зокрема [17]. Існує достатньо доказів, які наводять на думку, що цей підхід, не призвів до значних успіхів. Один із провідників режиму широко зізнався по тому: тих, хто був пов'язаний із режимом, навіть найбезневиннішим чином, як, скажімо, сількорів, уникали сусіди [17,с.21]. Політику «ліквідації куркулів як класу» й тотальної примусової

колективізації сільського господарства було проголошено Й. Сталіним 29 грудня 1929 р. та узаконено резолюціями ЦК ВКП(б) від 5 і 30 січня 1930 р. [16,с.166-167].

Проти селян використовували драконівські заходи. Закон про недоторканність соціалістичної власності, ухвалений на союзному рівні 7 серпня 1932 р., передбачав страту, а за пом'якшуючих провину обставин – 10-річне ув'язнення в ГУЛАГу кожному, хто підібрав на прибраному полі колосок зерна або надкусив цукровий буряк. Друга його частина передбачала для колгоспників ув'язнення від 5 до 10 років у концтаборі за спробу змусити інших вийти з колгоспу. Упродовж 1932 року радянські суди винесли вироки згідно з цим законом приблизно 20% засуджених. У той же час Й. Сталін називав його «основою соціалістичної законності» [3].

В Україні постановою влади від 6 грудня 1932 р. виокремлювалися шість сіл, які нібито саботували поставки зерна, у «чорний список», який невдовзі було розширено у гуртовий спосіб. Це означало повну економічну блокаду сіл, які не постачали відповідної кількості зерна. У ньому передбачалося, зокрема, негайне закриття державних і кооперативних крамниць, вивезення з села товарів, повну заборону торгівлі у цих селах колгоспами, колгоспниками і селянами-одноосібниками, зокрема, основними споживчими товарами і продуктами харчування, припинення та негайне скасування усіх кредитів і позик, повну чистку всього кооперативного та державного апарату, чистку від усіх «сторонніх елементів» і «саботажників», які займаються хлібозаготівлями у колгоспі. У той час це було рівнозначно смертному вироку голодом [3, с.30-32]. Про бачене розповідали не лише прості люди. У той час голод був звичайною темою розмов у середовищі еліти і закордонних кореспондентів. Деякі про це повідомляли. Одне зі свідчень, що не втрачає цінності, хоч воно й переказане, належить М. Хрущову, який писав у мемуарах: «Мікоян розповів мені, що товариш Демченко – перший секретар Київського обкому партії, якимось зустрівся з ним у Москві. Ось що сказав Демченко: «Анастасе Івановичу, чи товариш Й. Сталін, чи хтось у Політбюро знає, що відбувається в Україні? Якщо ні, я вам підкажу. У Київ нещодавно прибув потяг, навантажений трупами людей, які вмерли з голоду. Трупи підбирали на усьому шляху від Полтави до Києва...»[2,с.73-74]. Звичайно, Й. Сталін про це знав. У 1932 р. Терехов – секретар ЦК КП(б)У розповів йому про голод у Харківській області, на що звинуватили його у тому, що розповідає казки. Пізніше, командувачі Чорноморського флоту та Київського військового округу висловлювали Й. Сталіну протести й також отримали відсіч [2, с.80-85]. Трагедія голодомору була у тому, що після 1933 рр. український селянин-власник зник. Мільйони людей, що вижили після геноциду стали кріпаками-

колгоспниками, а колгоспи – складовою частиною планової економіки тоталітарного режиму. На превеликий жаль, не всі знають дійсні причини і наслідки цих жакливих і трагічних подій. Мені здається, що ми повинні розкривати особливості насильства над селянами більш переконливо, зокрема, ми ще не достатньо знаємо про методи "чорної дошки", коли опір українського селянства вгамовували військовими методами та міліцією. Більш точними мають бути дані про тих, хто загинув від голоду: слід уточнювати і переглядати дані про смерті, прямі і опосередковані втрати українського народу у 1932-1933 роках. Низка держав світу вже визнала Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу і цей процес триває й надалі. Доречі, на теренах України до 1990 року не було жодного пам'ятника жертвам Голодомору [5]. Це в той час, коли лише у Північній Америці таких пам'ятників було чотири. Сьогодні їх за кордоном набагато більше. Декілька років тому Конгрес США прийняв закон про спорудження у Вашингтоні пам'ятного меморіалу жертвам Голодомору в Україні і вже виділено землю, триває проектування цієї споруди. У цьому зв'язку важливим буде підкреслити, що, відповідно до Конвенції ООН про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р., акти геноциду прирівнюються до злочинів проти людства. А для таких злочинів строк давності не застосовується [9]. У грудні 1998 р., відзначаючи п'ятдесяту річницю Конвенції ООН "Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього", Генеральна асамблея ООН затвердила відповідну резолюцію, в якій закликала всі держави "розширити й активізувати свою діяльність, спрямовану на повне здійснення положень Конвенції 1948 року"[6]. У таких політико-правових умовах логічними і своєчасними є намагання України забезпечити визнання світовим співтовариством терору голодом початку 30-х рр. ХХ ст. як злочину геноциду. 7 листопада 2003 р. було підписано Спільну заяву делегацій 25 держав — членів ООН щодо 70-ї річниці Голодомору в Україні 1932-1933 рр. З різних, незалежних від України причин цей документ не одержав статусу резолюції Організації Об'єднаних Націй. "Голодомор — Великий голод 1932-1933 років в Україні, — наголошують автори заяви, — забрав життя від 7 до 10 мільйонів ні в чому не повинних людей та став національною трагедією для українського народу...". "Ми засуджуємо, — йдеться далі, — дії та політику, що призвели до масового голоду і загибелі мільйонів людей". На сьогодні цей офіційний документ підтримали 64 країни. Конкретних винуватців трагедії — людей і громадсько-політичні інститути — у ньому названо не було [6]. Проте, менш ніж через три роки — а саме 26 січня 2006 р. — Парламентська асамблея Ради Європи під час розгляду Резолюції № 1481 "Про необхідність осуду міжнародним співтовариством злочинів

тоталітарних комуністичних режимів" переважною більшістю голосів засудила Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як злочин тодішнього комуністичного режиму. На жаль, політичної оцінки Голодомору в Україні як злочину геноциду знов надано не було. І найновіше свідчення уваги світової громадськості до проблем Голодомору. Недавно —

1 листопада 2007 р. — авторитетна в усьому світі спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури ЮНЕСКО прийняла резолюцію "Пам'ять про жертви Голодомору в Україні". Проект цієї резолюції був внесений українською делегацією. "Ми вважаємо очевидним, — підкреслюється в пояснювальній записці до резолюції, — що підвищення рівня інформованості громадськості про ці трагічні події в історії людства має важливе значення для запобігання їм у майбутньому". Генеральна конференція ЮНЕСКО висловила співчуття жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні й ушанувала пам'ять про тих, хто загинув унаслідок нього. Додамо, що факт геноциду Українського народу в 1932-1933 рр. на сьогодні офіційно визнаний урядами Австралії, Угорщини, Ватикану, Литви, Естонії, Італії, Аргентини, Канади, Грузії та Польщі [15].

Висновки. По-перше, на відміну від голодоморів 1921 і 1946 рр., пов'язаних значною мірою з об'єктивними обставинами, що склалися внаслідок громадянської та Великої Вітчизняної воєн, Голодомор 1932-1933 рр. був штучно організованим тодішнім політичним керівництвом Радянського Союзу терором голодом, який було спрямовано на унеможливлення будь-якого організованого чи стихійного опору тоталітарній владі, що формувалася.

По-друге, Голодомор 1932-1933 рр., за майже одноставною думкою вітчизняної та світової громадськості, був однією з найбільших трагедій в історії людства.

По-третє, серед проявів геноциду, встановлених Конвенцією ООН "Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього" 1948 р., визначене й "навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове фізичне знищення її". Сьогодні немає сумнівів, що саме така ситуація на початку 30-х рр. ХХ ст. склалася в Україні. Тому визначення Голодомору як геноциду Українського народу, що міститься в Законі України "Про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні", ґрунтується на достатніх історичних і політичних підвалинах[5]. На жаль, і цей факт необхідно констатувати окремо, незважаючи на широку підтримку багатьма країнами світу прагнення України домогтися міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу, позитивні зрушення в цьому стратегічному напрямку на цей час ще далеко не відповідають історичній вазі й суспільно-політичному значенню трагічних подій. Є всі підстави стверджувати, що в 1932-1933 рр. на Харківщині мав місце штучно ство-

рений Голодомор. Харківську область, як столицю, було обрано своєрідним полігоном для соціально-економічних перетворень у сільському господарстві. Цей регіон став еталоном більшовицької аграрної політики в Україні на початку 1930-х років. Харків було перетворено на виконавчий штаб Голодомору.

Переконаний, що це дослідження сприятиме глибокому, неупередженому осмисленню уроків минулого і тим самим - кращому порозумінню між людьми, зміцненню стабільності та злагоди в суспільстві.

Перспективи подальших досліджень. В наш час в архівах розсекречується велика кількість документів та свідчень тих страшних подій. Треба зібрати архівні та опубліковані документи і матеріали та створити єдину базу інформації з цього питання і проаналізувати на рівні регіонального дослідження, як вплинув акт геноциду на населення, які його демографічні втрати і дати об'єктивну оцінку подіям, які відбувалися на Харківщині у 1930-х роках ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марунчак М.Г. Нація в боротьбі за своє існування 1932 і 1933 в Україні і діаспорі / Марунчак М.Г.—Вінніпег, 1985.—С.23, 26, 27,32; Международная Комиссия по расследованию голода на Украине 1932-1933 годов. Итоговый отчет 1990 год. — К., 1992. — С.16.
2. Вербицький М. Найбільший злочин Кремля. Запланований штучний голод в Україні 1932-1933 років/ Вербицький М. — Лондон, 1952; Воропай О.В дев'ятім крузі.— Лондон, 1953; Гришко В.І. Москва сльозам не вірить Трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933-1963).—Нью-Йорк, 1963; Його ж. Український "голококст", 1933.—Нью-Йорк; Торонто, 1978; Давиденко В. Сорокаріччя великого голоду 1932 - 33р. //Альманах Українського Народного Союзу на 1973 рік.—Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, 1973; Звичайна О. Миргородський ярмарок.—Мюнхен, 1953.
3. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор/ Конквест Р. — К., 1993
4. Кульчицький С.В. До оцінки становища в сільському господарстві УСРР у 1931-1933рр. / Кульчицький С.В. Укр. істор. журнал.—1988.—№3.—С.15-27.
5. Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору: Указ Президента України № 1144/2007 // <http://president.gov.ua/documents/html>.
6. Дубинянська Я. Правда про три голодомори / Дубинянська Я. Дзеркало тижня. — 2003. — 16 — 22 листопада.
7. Козак С. За страчених голодом / Козак С. Дзеркало тижня. — 2004. - 13 - 19 листопада.
8. Кульчицький С. Голодомор-33: чому і як? / Кульчицький С. Дзеркало тижня. — 2007. — 25 листопада. — 1 грудня.
9. Кульчицький С. Скільки нас загинуло під час голодомору 1933 року? / Кульчицький С. Дзеркало тижня. — 2002. — 23 — 29 листопада.
10. Лазарева А. Франція почала замислюватися над голодомором / Лазарева А. Дзеркало тижня. — 2003. — 29 листопада. — 5 груд.
11. Мусатова І. Десять років таборів за особисті нотатки про Голодомор / Мусатова І. Дзеркало тижня. — 2006. — 25 листопада. —1 груд.
12. Пелеш З. Печальна місія "на неозорому кладовищі": Сербська допомога українцям під час Голодомору початку 20-х років / Пелеш З. Дзеркало тижня. — 2006. — 2 — 8 груд.
13. Шаповал Ю. Голодомор 1932 / 1933: "деякі аспекти / Шаповал Ю. Дзеркало тижня. — 2006. — 12 — 17 листопада.
14. Шаповал Ю. Сторінки із записної книжки: Два спогади напередодні чергової річниці Голодомору / Шаповал Ю. Дзеркало тижня. — 2005. — 26 листопада. — 2 грудня.
15. Чабан А. "У Западну по хліб": Голодомор 1947-го за сценарієм 1933-го / Чабан А. Дзеркало тижня. 2006. — 25 листопада.
16. Історія селянства Української РСР. В 2-х т.—К.,1967.—Т.2.—С.166,167,177,178; История Украинской ССР. В 10-ти т.—К., 1984.—Т.7.—С.277-280, 286, 287.
17. Затонський, Володимир. Леніновим шляхом (промова на розширеній нараді сількорів газети «Радянське село»)/ Затонський, Володимир. Харків: Радянське село, 1926.